

Národy a nacionalismus

Sociologie

Ondřej Lánský

Pedagogická fakulta UK

Základní vymezení – národ

- 19./20. stol.: moc se nacionalismem nezabývali
  - Durkheim: pod vlivem průmyslu vymizí
  - Marx: dtto
  - Weber: věnoval mu pozornost; sám se označoval za nacionalistu
- definice **národa**: národ jako osobité a uvědomělé kulturní a politické společenství vymezené:
  - kulturně
  - politicky: existence národního státu, nebo federativní či autonomní status v rámci vícenárodního státu i jako snaha předáků národního hnutí o přiznání určitých práv, která by jejich národu zajistila plnohodnotnou národní existenci srovnatelnou s existencí státních národů.
  - psychologicky.
- **národ = politické společenství** vytvořené v **představách**; jako společenství ze své podstaty ohraničené a zároveň suverénní
- **modernistické pojetí národa**:
  - masovost pocitu národní příslušnosti (pociťování národní identity)
  - politická dimenze: moderní demokratický právní stát; společenství občanů
- současnost: stále aktuální a to i přes globalizaci

Základní vymezení – nacionalismus

- Nacionalismus jako politická ideologie představy o světě a člověku
  1. lidstvo je rozděleno na národy a každý národ má svůj vlastní charakter, historii a osud
  2. národ je jediným zdrojem politické moci
  3. loajalita k národu má přednost před všemi ostatními loajalitami
  4. aby člověk mohl být svobodný, musí být součástí národa
  5. národy vyžadují maximální svobodu a sebe-vyjádření
  6. světový mír a celosvětová spravedlnost mohou být vybudovány pouze na základě plurality svobodných národů

Nacionalismus jako politická ideologie

- Motivы/тémata objevující se v této ideologii
  - tři základní cíle nacionalistického hnutí:
    - autonomie
    - jednota
    - identita
  - Další charakteristickými motivy:
    - autenticita;
    - vlast a územní vymezení a charakteristiky této vlasti;
    - důstojnost daného národa ve společenství ostatních národů;
    - kontinuita mezi minulými, současnými a budoucími generacemi;
    - osud, respektive přesvědčení o specifickém osudu či poslání, které je danému národu vlastní.

Přístupy (ke studiu národa)

- **Primordialismus:** (např. C. Geertz)
- **Perennialismus:** národ = sociální fenomén; určitý typ kulturně-politického společenství, jehož členové jsou přesvědčeni o trvalosti a věčnosti tohoto svého společenství
- **Modernismus** (E. Gellner, B. Anderson, E. Hobsbawm ...): dominantní paradigma
- **Etnosymbolismus:** (např. A. Smith)

Primordialismus

- **národ** = jeden ze základních, primordiálních atributů lidského života
- národ, stejně jako například **příbuzenství** či **jazyk**: vlastní lidské přirozenosti a představuje jeden ze základů sociální koheze
- primordiální kategorie a primordiální vazby předcházejí sociální interakci (a nejsou tedy sociálním konstruktem, který vzniká právě díky a v průběhu sociální interakce)
- vyplývají ze samotné lidské přirozenosti

Perennialismus

- **národ** = jako sociální fenomén představuje určitý typ kulturně-politického společenství, jehož členové jsou přesvědčeni o trvalosti a věčnosti tohoto svého společenství
- v průběhu celých zaznamenaných lidských dějin
- určité národy mají bohaté a kontinuální dějiny a počátky jejich nepřerušované historické existence lze vystopovat až do středověku, v některých případech dokonce až do starověku

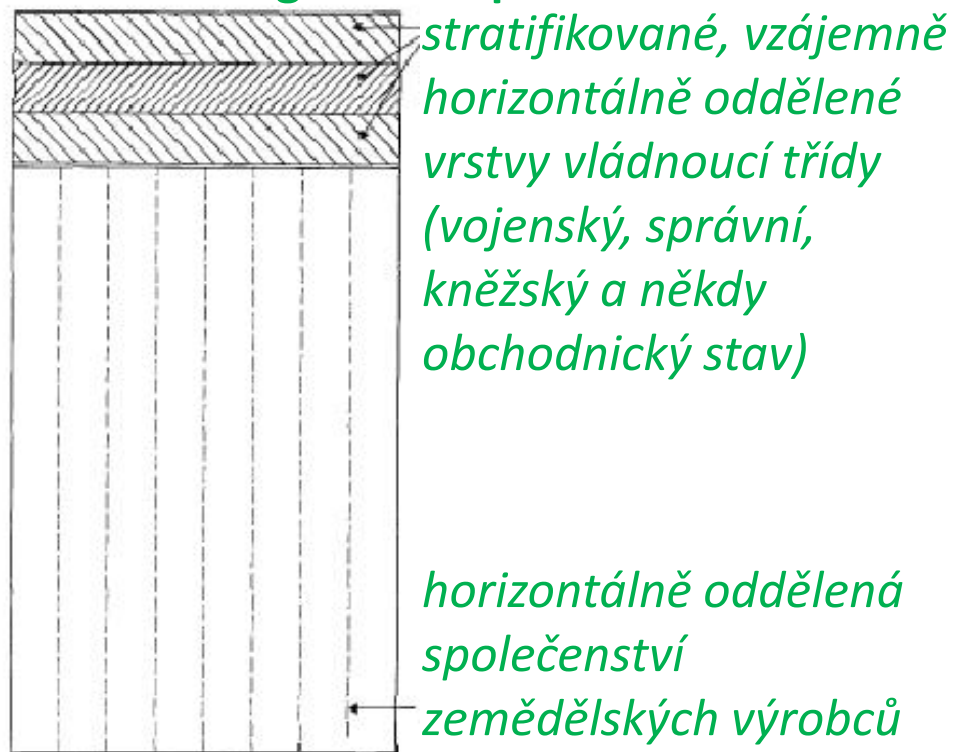
Modernismus (E. Gellner)

- Gellnerova definice národa:
  - „1) Dva lidé patří ke stejnému národu, když a jedině když sdílejí stejnou kulturu, přičemž kultura znamená soubor myšlenek a znaků a představ a způsobů chování a dorozumívání.
  - 2) Dva lidé patří ke stejnému národu, když a jedině když uznají jeden druhého za náležejícího ke stejnému národu. Jinými slovy, člověk dělá národy, národy jsou plody lidských přesvědčení, loajality a solidarity.“ (Gellner, 1993, s. 18)
- Nacionalismus (E. Gellner): princip, že politická a kulturní jednotka mají být stejné (mají se překrývat)

E. Gellner: Tradiční agrární společnost

Gellnerovo schéma sociální struktury agrárních společností

- relativně málo rozvinutá dělba práce a minimální transformace přírodních zdrojů
- výrazné dědičné sociální rozvrstvení do kast či stavů
- mocenská struktura je různá: od občinové samosprávy až po velké říše s jedním mocenským centrem (i symbióza)
- vznik písma, gramotnosti (vedení záznamů – účetní, daně); → posiluje rozdíly mezi privilegovanými a neprivilegovanými
- odlišné kultury (vysoká/pěstěná zahradní kultura vs. divoké nešlechtěné kultury)
- důraz na kulturní rozrůzněnost
- stát: vybírání daní, udržování míru a jinak skoro nic
- téměř vše odporuje definování politických jednotek kulturními hranicemi

E. Gellner: vysoké a nízké kultury (agrární společnost)

- **divoká nešlechtěná kultura:** jednotlivých malých místních společenství (zemědělských výrobců)
  - komunikace, kdy význam sdělení má být patrný z kontextu
  - kultura průběžně předávána jako součást běžného každodenního života; děti se účastní obecného života, do kterého jsou stále více vtahovány, a postupně jsou jim tak předávány jisté dovednosti a místní kulturní zvyklosti; děti vyrostou v dospělé jedince, kteří se víceméně podobají svým předkům
- **vysoká nebo pěstěná kultura:** kodifikované písmo: technické užití + mravní a teologický význam
  - „vysoká“ kultura i písmo předáváno díky speciálnímu výcviku: skoro vždy nějakým způsobem spjata s duchovenstvem
  - komunikace v obecných pojmech, které jsou nezávislé na konkrétních situacích.

E. Gellner: moderní industriální a občanská společnost

- **mocenská struktura**: centralizace; legitimita vládnoucích stvrzena širokými vrstvami
- rozvoj dopravy a intenzivnější komunikace
- generalizace trhu, který se stává centrální společenskou institucí
- rozvinutá **dělba práce**: stavy nahrazovány třídami, zvyšování soc. mobility
- potřeba jisté kulturní **uniformity**, jež zajišťuje zaměnitelnost jednotlivých členů společnosti
- požadavek kulturní stejnosti; právo na vzdělání; v moderní průmyslové společnosti tak existují jen **vysoké pěstěné** kultury
- kultury se shodují s konkrétními státy a nejsou již záležitostí pouze některých obyvatel, ale všech občanů

Přechod od tradiční k moderní společnosti a utváření národů

PROCES T→M	Utváření národů
<ul style="list-style-type: none"> • modernizace státu (byrokracie) 	<ul style="list-style-type: none"> • úřednictvo – meritokratizace; povinná vojenská služba a) státní národy; b) multietnické říše
<ul style="list-style-type: none"> • sociální mobilita a oslabení vazeb k půdě (rušení nevolnické závislosti a poddanských povinností) 	<ul style="list-style-type: none"> • rozpad (postupný) starých identit • možnost sociální mobility (horizontální, vertikální)
<ul style="list-style-type: none"> • nový způsob politické legitimacy 	<ul style="list-style-type: none"> • delegitimizace monarchií; potřeba nové legitimacy • vytváření politické veřejnosti
<ul style="list-style-type: none"> • protoindustrializace (domácká a manufakturní výroba výroba, rozvoj tržních vztahů mezi venkovem a městy) • Industrializace 	<ul style="list-style-type: none"> • narušení hospodářské a mentální uzavřenosti agrárních společností • nové formy dělby práce
<ul style="list-style-type: none"> • intenzivnější formy sociální komunikace: cesty, průplavy, pošta, železnice, telegraf, noviny • informace se dostávají do menších regionů, kde se šíří tradičními cestami 	<ul style="list-style-type: none"> • více informací o okolním světě • vědomí jinakosti (x Francouzům) • „systém překračující fantazie“ • vytváření politické veřejnosti
<ul style="list-style-type: none"> • povinná školní docházka • vzdělání na vyšších stupních – státní/národní elity 	<ul style="list-style-type: none"> • státní loajalita • otázky vyučovacího jazyka a) státní národy; b) multietnické říše

Etnosymbolismus (A. Smith)

- důležitost kulturně symbolické dimenze a starších tradic
- moderní národy nevznikají na „zelené louce“
- **Ethnie – etnie**
  - „pojmenované a sebedefinované lidské společenství, jehož členové mají mýtus o společném původu, sdílejí společnou paměť, vykazují jeden nebo více prvků společné kultury, včetně vazby k území, a je mezi nimi přítomná určitá míra solidarity, a to minimálně mezi vyššími vrstvami.“ (Smith 2009: 27)
  - to, co etnickou (a rovněž národní) identitu odlišuje od jiných typů kolektivních kulturních identit: skutečnost, že je založena na představě o společných předcích a po nich zděděné společné krvi

Procesy, v nichž vzniká etnie

- vlastní pojmenování
- kolektivní sebeidentifikace prostřednictvím vytyčování hranic mezi „námi“ a „jimi“
- mýty o společném původu a osudu
- symbolická kultivace

Procesy formování národa

- procesy sebevymezení
  - symbolická kultivace
  - vytyčování a udržování kulturně-symbolických hranic
  - představy a mýty o společném osudu a předcích
-
- teritorializace
  - rozšiřování veřejné kultury
  - standardizace zákonů a zvyků

Národní stát, národní identita a globalizace

- Andrew Pilkington
  - národ až v 18. stol.; většina dějin v malých osadách; tj. národ = vynález moderní doby
  - role masové komunikace a médií
  - roli sehrávalo vždy něco kontrastního
  - role globalizace v současnosti:
    - centralizace: některých institucí (TNC) nebo politických těles
    - decentralizace: států (viz rozpad SSSR)
    - = ohrožení národní identity shora i zdola
    - reakce:
      - odmítání a vymezování se proti jiným identitám
      - přijetí mnohočetných identit
- Keniči Ohmae
  - dnes: éra světa bez hranic – tj. oslabování národní identity
  - lokální identita jako reakce na globalizaci
  - je to diskutabilní pohled
- dnes: národní stát = univerzální politická forma

Literatura & zdroje

Literatura

Anderson, Benedict. *Představy společenství: Úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha: Karolinum, 2008.

Gellner, Ernest. *Národy a nacionalismus*. Praha: Josef Hříbal, 1993.

Hroch, Miroslav. *Evropská národní hnutí v devatenáctém století*. Praha: Svoboda, 1986.

Hroch, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha: SLON, 2009.

Hroch, Miroslav. *V národním zájmu*. Praha: FF UK, 1996.

Keller, Jan. *Úvod do sociologie*. Praha: SLON, 2008.

Velký sociologický slovník. Praha: Karolinum, 1996.

Internetové zdroje

XXX

Děkuji za pozornost.

